

Sarrera

Irakurleak esku artean daukan testua hutsune bikoitza betetzeko asmoz sortua izan da. Alde batetik, historiagintzaren alderdi teorikoenen berri ematen duen testuliburu didaktikoa sortzea unibertsitateko gradu-mailan Historia ikasten duten ikasleentzat. Eta bestetik, horrelako ikasmaterial bat euskaraz plazaratzea¹.

Liburu hau idaztean, iraganari luzatzen diogun begiradan ikuspuntu teoriko berritzaileak erabiltzearen beharra azpimarratu nahi izan dugu. Ikuspuntu berrien aldarrikapenak, haatik, ez du zorrotasun historikoaren balioa gutxitzen duenaren irudia eman behar. Izan ere, azken bi hamarkadetan beren lanetan berrikuntza teorikoak gehitu dituzten historiagileek ikerketa historikoen kalitatea areagotzeko asmoz jokatu dute. Tradizionalki kontuan hartu ez diren hainbat subjektu historiara gehitzeaz gainera, iraganeko esperientziak kontzeptu eta nozio berrien argira ezagutzea posible bihurtu dute joera historiografiko berriek, ezezagunak ziren alderdiak desestaliz.

Ildo horiei jarraituz, gure historiari buruzko planteamendu teorikoa historiografiaren metodoei buruzko hausnarketa kritiko sakonetik sortzen da. Lehenik eta behin, historia egiteko eredu positibista eta zientifistetatik aldendu nahi izan dugu, haren metodoak iragana eta memoria ulertzeko argirik ez, baizik eta itzalak eskaintzen dituelako. Horrekin batera, 60ko eta 70eko hamarkadetan marxismo klasikoaren berriskuspenetik sortu zen historia sozialaren hainbat kritikatan kokatzen da gure planteamendu teorikoa, post-soziala deitu izan denaren eremu zabalean. Horrela, postestruturalismotik eta proposamen postmodernoetatik eratorritako nozioek gidatu dituzte gure kritika eta proposamenak. Ildo horri jarraituz, ulertzen dugu subjektu eta gertakari historikoak ez direla kondizio material eta ekonomiko hutsen arabera azaltzen, baizik eta tokian tokiko eta garaian garaiko marko diskurtsibo eta emozionalek ere prozesu eta aldaketa historikoetan erabakigarriak izan direla. Datu-metaketan oinarritzen diren ikerketen aurrean prozesu historikoen

1. Lan hau hiru egileen elkarlan kooperatiboaren eta transbertsalaren emaitza da. Gutako baikoitzak eginkizun eta erantzunkizun berberak hartu ditu. Maialen Arangurenen eta Bakarne Altonagaren kasuan EHUKo Errektoreordetzak emandako Ikertzaileak Prestatzeko Kontratazioaren (2013.eko deialdia) laguntzaren pean sortu da. Halaber, hiru egileak kide diren hurrengo ikerketa proiektuen markoan sortu da: «La experiencia de la sociedad moderna en España: Emociones, relaciones de género y subjetividades (siglos XIX y XX)» Ministerio de Economía, Industria y Competitividad y el Fondo Social Europeo, FEDERek finantzatua, (HAR2016-78223-C2-1-P kodea), eta «La experiencia de la sociedad moderna en España 1870-1990» UPV/EHUK finantzatua, (GIU08/15 kodea).

esangura eta haren aldaketak ulertzeko eta interpretatzeko helburua duen hurbilpena hobesten ditugu. Eta horrekin batera, aztertzen ditugun subjektuen, identitateen eta kategorien esanahiak aldakorak eta inoiz ez esentzialak edo estatikoak direla, alegia, historikoki espezifikokoak direla kontuan hartu behar dugu. Azkenik, lanean zehar ikusiko den moduan, aipatu behar dugu metodologiaren aldetik ikasketa kulturalak eskaintzen dizkiguten tresnetatik abiatzen garela, bai ikerketetarako aukeratzeko ditugun iturri moten aukeraketan bai eta horiek ikertzeko darabilzkgun kontzeptu eta marko teorikoen definizioan ere. Zentzu horretan, iragana ulertzeko ikuspegi zabalak, pluralak eta malguak aldarrikatzen ditugu, ikerketa-objektuen edo metodologiaren arteko hierarkizazioak egin gabe: fanzineek, pelikulek, panfleto politikoek edo literarioek, fikziozko lanek edota ahozko testigantzek artxiboko espediente judizialek zein estatistika demografikoek daukaten bezainbesteko balioa daukate iragana ikertzeko orduan.

Orobat, garrantzitsua iruditzen zaigu aipatzea ezen Historiako ikasleei zuzenduta dagoen lan batean ezinbestekoak direla teoria feministaren eta generoaren ikuspegiak. Emakumeen historiak ez luke Historiaren, letra larriz idatzitakoaren, atal bereizgarri bat izan behar, historiaren joanari itsasten diogun elementu exogeno bat, alegia. Genero-harremanak botere-harremanak dira, «klasea» edota «nazioa» kategoriak bezain erabakigarriak. Horregatik, generoari, emakumeei, diferentzia sexualari zein sexualitateari buruz dihardugunean, garrantzitsu deritzogu adierazteari ez diogula historiari ekarpen bereizgarri bat egiten horiek historiaren bilakaeratik kanpo egon izan balira ulertuta. Elementu horiek guztiak historiaren bilakaeraren parte zentrala izan dira —gudak, iraultzak zein langileria mugimenduak bezain garrantzitsuak—, prozesu eta aldaketa guztiak transbertsalki gurutzatuz.

Testuaren antolaketari dagokionez, lehenengo atalean, historian zehar historiografiak berak —historiaren idazketaren inguruko hausnarketa kritikoak— izan duen garapenaren ikuspegi orokor bat eskaini nahi izan dugu gaur eguneko teoria berrietara helduz, testuinguruaren eta aldaketa teoriko garrantzitsuenen berri emanez. Bigarrenez, azkeneko hamarkadetan historiagintzaren alorrean berebiziko garrantzia hartu duten eta gure aburuz interesgarrienak diren kategoriatan eta korrante analitikoaren berri eman nahi izan dugu, haien esanahia eta aplikagarritasun-eremuak azalduz. Eta azkeneko atalean, hainbat iturriekin lan egiteko zenbait eredu eta proposamen praktikoko planteatu ditugu. Liburua, osotasun koherente bati jarraitzeko egina izan den arren, atal bakoitza bere kabuz irakurgarria izan dadin idatzia dago, batez ere kontsultarako testu modura erabiliko duen irakurlearentzat.

Hitzaurre honi amaiera emateko, alde batetik, UEUren eskuzabaltasuna eskertu nahiko genuke lan honen sorkuntza eta argitalpena ahalbidetzeagatik. Eta bestetik, testuan bildu ditugun ideia gehienak erakutsi dizkiguten «Experiencia moderna» ikerketa-taldeko gure kide guztiei.

1. atala. Aurrekariak.
Historiografia klasikotik
postmodernora

1. Historia mitologikotik zientifikora

Azpiatal honetan, XIX. mendean historia diziplina *zientifiko* gisa sortu aurretik —Historia unibertsitateetan diziplina instituzionalizatu gisa sortu baino lehen— eta gaur arte eraginkorrenak izan diren bi eskolak —historizismoa eta materialismo historikoa— sortu arte, historiagintzaren nondik norakoak era laburtuan berrikustea dugu helburu. XIX. mendean hain zuzen ere, natura-zientzien ikerketa-eredu positibistak imitatze nahi horrek eraginda, *objektibotasun* kontzeptuak humanitateen alorrean agerpena egin zuen eta ordura arte historia egiteko irizpideak aldatu. Baina, jakina, gizakiak eta giza komunitateek, arrazoi ezberdinengatik eta askotariko metodoak erabiliz, betidanik izan dute iragana kontatzeko premia.

Historiografiaren —historiaren idazketaren— historiari buruz egiten diren hausnarketak gurutzatzen dituen auzi teoriko batekin topo egiten dugu: zein da historiaren estatus epistemologikoa? Alegia, zein irizpideren arabera erabaki da iraganari buruz sortutako errelato edo kontaketa «benetako» historia dela edo mitoaren, kontakizunaren edo narrazio literarioaren alorrera mugatzen dela? Hausnarketa honek, noski, beste elementu batzuk aintzat hartzea eskatzen du: zeri buruz da posible historia egitea? Hau da, zeintzuk dira historiarentzat «interesgarriak», «garrantzitsuak» edo «legitimoak» diren objektu edo gertakariak? Edo, zein da sortu den iraganari buruzko ezagutza horren legitimitatea esparru zientifiko eta akademikoan? Historian zehar egiazkotasunaren kontzepzio desberdinak existitu izan dira eta denboraren zein aldaketa historikoaren kontzepzioa bera ere era ezberdinetan ulertu izan dira. Jendarteek iraganaren, orainaldiaren eta etorkizunaren arteko harreman horiek era anitzetan errepresentatu izan dituzte. Alegia, norbanakoek eta giza kolektiboek iraganari eta orainaldiari zentzua emateko askotariko moduak izan dituzte eta objektu historiko askoren inguruan interesatu dira. Ikusiko dugunez, garatu izan diren narrazio historiko horietako asko zientifikotasun modernoaren irizpideetatik at leudeke. Horrek esan nahi du balio historikorik ez dutenik? Galdera horri erantzuteko argumentuak lortze aldera, egin dezagun Mendebaldeko herrialdeetan praktika historiografikoak historian zehar izan dituen esanahi eta formei buruzko berrikuspena.

1.1. HISTORIAGINTZA MODERNITATEAREN AURRETIK

Mendebaldeko munduan egitate onartutzat hartzen dugu historia grekoen asmakuntza izan zela. Baina antzinako historiografiaren eta historiografia modernoaren —XIX. mendean diziplina akademiko gisa sortu zenaren— izaera desberdina zen.

Zein da greziarrek iraganari luzatu zioten begirada? Galdera horrek poetaren eta historiagilearen arteko diferentziari buruz hausnartzera garamatza. Mendeetan zehar, poesia epikoa izan zen gizarte presokratikoez beren iragana ezagutzeko erabili zuten baliabide garrantzitsua. Poeta epikoez antzinateko gudetako heroien ekintza gogoangarriak abesten zituzten, ahozkotasanaren bidez garai haietako balentria eta gertakari ospetsuak gogoratu eta memorizatu ahal izateko. Gure orainaldiko irizpideen arabera, ezinezkoa litzateke poesia epikoa historiatzat edo praktika historiografikotzat jotzea. Izan ere, ahozkotasunean oinarritzen zen mundu grekoarentzat poema epikoez iraganari buruzko kontzientzia-sortzaile gisa funtzionatzen zuten eta identitate kolektiboa zein politikoa eraikitze modu bat ziren. K.a. VIII. mende bitartean Troiako gudari buruz sortu zen *Iliada* poema famatua esaterako, Greziako historiaren eta greziarren identitate politikoaren mugarri bilakatu zen. Gakoa zen, hain zuzen ere, greziarren identitatea ahanzturan galdu ezin zitezkeen iraganeko ekintza gogoangarriekin identifikatzeko aukera ematen zuela. Iturri mota horren garrantzia nabaria da, are gehiago kontuan hartzen baldin badugu Tuzididesek (K.a. 460-396) berak bere lanaren fidagarritasuna justifikatzeko poema homerikoez konparatu zuela. Tuzididesen arabera, bere behaketa Homerorena baino askoz fidagarriagoa zen. Historiografiaren ikuspuntutik, zehaztasun-maila handiago edo txikiagoaren inguruko norgehiagoka hori baino datu garrantzitsuagoa da poema homerikoa Greziako erreferente historiko eta intelektualentzat erabili izan zela (Nicolai, 2007:15).

Iraganari buruzko diskurtso arrazionalaren inguruko hausnarketak mitoaren (*mythos*) eta logosaren (*lôgos*) arteko desberdintasunaren eztabaidara garamatza. Tradizionalki mitoa iruditeria kolektiboak iraganari buruz sortutako istoriotzat jo den bitartean, historia ikerketa batetik eratorritako egia objektiboekin osatutako narratziotzat hartu da (Saïd, 2007: 77). Ezin eztabaidatuzko egitate onartutzat hartu izan da, objektiboa zen ezagutza baten bidean, pentsamendu arrazionala «mitotik» askatu egin zela (Roldán, 2005:22). Baina, ez dago hain argi, oster, zein den bi arrazoibide mota horien arteko desberdintasuna. Izan ere, zenbait ikerketa berrik diotenez, antzinateko historiografia erretorikaren parte litzateke eta, hortaz, literatura legez sailkatu beharko genuke. Eta aldi berean, pentsamendu mitikoa historia intentzionaltzat jo beharko genukeela dioenik ere badago, preseski, erabateko garrantzia zeukalako komunitateek beren izaera eta iragana ulertzeko prozesuetan (Saïd, 2007: 77).

Nolanahi ere, ahozkotasunean oinarritzen zen gizarte batetik idatzizko formulatan oinarritzera igaro zen gizarte baterako aldaketa-testuinguruan sortu zen historiografia. Prozesu horrek egiazkotasunaren printzipioaren ulermenari ere eragin zion. Grezia eta Erroma klasikoan historiaren edo beste motatako diskurtsoen —filosofia esaterako— eta mitoaren arteko ezberdintasun zorrotzak ezartzea zaila baldin bada ere, ukazina da kontaketa historikoaren egiazkotasunarekin kezkatu

ziren autoreak egon zirela. Bai Herodotok (K.a. 484-425) bere Mediar Gerrei buruzko *Historian*, bai Tucididesek *Peloponesoko Gerraren Historian* zein Xenofontek (K.a. 431-354) bere *Hellenican* iturri eta metodo ezberdinak erabili baldin bazituzten ere, hainbat ezaugarri komun zituzten. Elkarrekin partekatzen zituzten ezaugarrien artean, beren iraganari buruzko kontakizuna lengoia mitikotik desberdintzeko asmoa izan zutela adierazten dutenak azpimarratu nahi ditugu. Gizarte grekoari buruz *benetako*a zen informazioa komunikatzea zuten helburu, iraganeko gertakari eta pertsonaia inportanteenak edota gogoangarriak azpimarratuz eta gertakariak giza kausalitatearen arabera azalduz. Azken ideia horren arabera, kausalitatearena, fenomenoaren arteko kausa-efektuzko azalpenak sortu zituzten egitura diakroniko bati jarraituz. Haien helburua ez zen intelektual hutsa, baizik eta politikoa ere: hiri-estatuaren goraipamena eta ikuspuntu politiko-militar zehatz baten defentsa egitea bilatzen zuten. Historiagile erromatarrek ere, Julio Cesarrek (K.a. 100-44), Tito Libiok (K.a. 59 - K.o. 17) edota Tazitok (K.o. 55-120), esaterako, greziar historiagileengandik jasotako egiazkotasunaren nozioa landu zuten eta era berean haien objektu historikoak guda eta botere politikoaren antolaketa izan ziren. Horrela, historiak haien orainaldiko aintza politiko eta militarra defendatzeko, justifikatzeko eta etorkizunean gogorarazia izateko funtzioa betetzen zuen.

Antzinate klasikoari buruzko hausnarketa egiteko orduan, uste dugu kontatu zutenaren fidagarritasunaren gaineko juzgua egiteak ez duela interes handirik; izan ere, haien idatzietan pentsaera mitikoaren eta erlijiosoaren arrasto ugari agertzen zirela nabaria da, zeren mitoa haien mundu-ikuskeraren parte baitzen hein handi baten. Agian ez da hain garrantzitsua zehaztea ea *benetako kontaketa historikoak* ziren, baizik eta aztertzea zer esanahi zuten mundu klasikoarentzat. Hala ere, kontuan izan behar dugu iraganari buruz egin zuten kontaktetan nolabaiteko egiazkotasuna jomugatzat zuen egitura narratiboa eta metodo batzuk praktikan jartzeko borondatea agertu zutela greziar eta erromatar munduko gertakari handiak ahanzturaren atzaparretatik salbatzeko eta kontaketa horiek haien nortasun politikoa sortzeko eta aldarrikatzeko funtzionatu zutela.

Antzinate klasikoan denborak izaera ziklikoa zeukala uste zen nagusiki; alegia, gertakariak eta denbora hasiera eta amaierarik gabeko zikloen arabera garatzen ziren diseinu errepikakor baten arabera. Horren aurrean, lehenengo judaismoak eta ondoren kristautasunaren sorkuntzak eragin erabakigarria izan zuten historiaren kontaktetan, zeren *denbora historikoaren* nozioan aldaketa ekarri baitzuten pixkanaka (Balmaceda, 2013: 59). Batzuen aburuz eztabaidagarria den arren (Bermejo eta Piedras, 1999: 18), greziarrek denborari buruz zeukaten ikusmolde ziklikoaren aurrean, idazle kristauak denboraren ikusmolde linearra finkatzera etorri ziren. Ideia horri jarraituz, munduak norabide jakin bati jarraitzen ziola uste zuten, zeina errepikaezina baitzen. Kristautasunaren historiaren ikuspuntuak hasiera bat, norabide bat eta amaiera bat zeuzkan: Kreazioa, Jesukristoren haragitzea eta Azken Judizioa (Balmaceda, 2013: 67). Horrela, kristauek gizakia zikloen errepikapenaren fatalismotik askatu zutela

uste zuten, historiari izaera teleologikoa (norabide bat duena) emanez (Roldán, 2005: 41)².

Halaber, historiografia kristauaren beste ezaugarri garrantzitsu bat unibertsalismoa izan zen. Autore greziarrek eta erromatarrek lantzen zituzten iturri zehatzek herrialde eta gertakari konkretu batzuei buruz idatzi bazuten ere, kristauak gizadiari buruzko historiaren diseinu osoa kontatzeko gai ikusten zuten beren burua (Balmaceda, 2013:65). Eta, beste alde batetik, lehenago aipatu dugun giza kausalitatearen ideia problematikoa bihurtu zen, Jainkozko probidentzia munduko gertakariak azaltzeko orduan elementu printzipala bilakatu zelako. Kristautasunarekin, beraz, ezagutza historikoaren konfigurazio berri bat eman zen oro har, autoritate historikoaren iturria bera aldatu zelako. Egiaren eta egiazkotasunaren ideiak dogmetan eta errebelazioetan oinarriturik zeuden. Erakunde eklesiastikoak eta haien jarduera pastoralak bilakatu ziren egia horren bermerako eta hedapenerako medio. Kristautasunaren liburu sakratua, Biblia, bihurtu zen edozein motatako ezagutzarako erreferentzia nagusi eta Elizak pixkanaka finkatu zuen zein ziren interpretazio askeen aurrean ezagutza historikoaren eremuan kontsultatu beharreko iturriak eta haien interpretaziorako mugak (Bermejo eta Piedras, 1999:24).

Erdi Aroa teologia kristauaren eraginpean garatuko zen hein handi baten. Anakak, genealogiak eta kronikak (gurutzadenak, nazionalak eta unibertsalak) izan ziren Erdi Aroko genero landuenak. Garai horretan autoretza intelektualaren identitatea galdu egin zen —idazlearen paperaren garrantzia txikitu zen—, lan historiografikoa konpilatzailearen lanera mugatu zelako neurri handi baten. Testu historikoek interpretaziorako joera handiagoa zuten azalpenerako baino. Izan ere, kronistek testu historikoa agerikoa zen informazioarekin osatzen zuten, interpretazio historikorik gehitu gabe eta datuen sailkapen sinpleak eskainita, narrazio edo kontakizun sinpleak sortuz. Garai horretako ikerketetan ez da antzematen iturriak interpretatzeko metodoen gaineko inolako aurre hausnarketarik ez eta kritikotasun analitikorik ere, askotan material historikoak legenda edo kontakizun mitikoarekin nahastuta agertzen direlarik (Aurell, 2013: 100). Zentzu horretan, kronista tradizioaren transmisore bat izango litzateke. Kronista haien lanak interes politiko batzuen pean eta funtzio jakin bat betetzera bideratu ziren: leinu erreala eta monarkien jainkotiar legitimazioa bermatzera.

Baina denboraren poderioz historiagileek deskribapenerako joera nabarmena garatu baldin bazuten ere, gertakarien kausei buruzko interesa ere garatu zuten. Alegia, gertakari historikoen nolakotasunaz gainera, gertakarien zentzuan eta esanahian ere interesa agertu zuten. Teologiarekin zeukaten harreman estua zela-

2. Aldaketa horrek izugarritzko garrantzia eduki zuen, ez bakarrik garaiko pertzepzio historiko eta erlijiosoarentzat, baizik eta, hurrengo ataletan ikusiko den eran, ordudunik Mendebaldeko gizarteek beren historia nola ulertuko zuten finkatu zuelako. Herrialdeen historia etorkizunera begiratzen zuen ardatz batean kokatzen zen lerro zuzen baten gisa irudikatu zen eta beharrezkoa izan zen XIX. mendearen amaiera arte itzarotea kontzepzio horren lehenengo kritikak entzuteko eta XX. mende arte historiaren izaera teleologikoa erabat gaitzesteko.

eta, gertakariei bi azalpen mota ematera mugaturik egon ziren: azalpen naturala eta naturaz gaindikoa. Azalpen naturalak behe-mailan kokatu ziren beti, Jainkozko azalpenen azpitik, zeinak izan baitziren lehen mailako interpretazioen lekua hartu zutenak, gertakarien kausa Jainkoaren borondatearen pean geratzen zelarik beti (Bermejo eta Piedras, 1999: 27).

XV. mendetik XVIII. mendera mugatu genezakeen Aro Modernoa momentu bereziki garrantzitsua izan zen, mundu zientifiko eta intelektualerako berrikuntza nabarmenak ekarri zituelako. Europako testuingurua humanismoaren sorkuntzak eta erlijio-gerrek —erreformak eta kontrarreformak eta protestantismoak zein Trento ondorengo katolizismoak kristauen bizimoduetan zein munduaren ulerkeran ekarri zituzten aldaketengatik— baldintzatu zuten hein handi baten. Horrekin batera, XV.-XVII. mende bitartean Koperniko, Galileo, Kepler, Descartes, Newton eta beste hainbat zientzialari eta filosofoen eskutik Iraultza Zientifiko izena jaso duten hainbat aurkikuntza egin ziren astronomiaren, matematikaren eta fisikaren alorrean. Horren eraginez, kosmosaren funtzionamenduari azalpen berria ematen hasi zitzaion, Erdi Aroko kosmos itxi eta hierarkizatuaren irudia hautsiz eta oinarri matematikoa zuen mundu-ulerkera bat sortuz. Berrikuntza zientifikoek, behaketa astronomikoek eta horren ondorioz gertatu zen eskatologia kristauaren gainbeherak aldaketak ekarri zituzten gizakiek mundua, espazioa eta denbora ulertzeko zuten eran (Díaz Freire, 2014). *Cogito* kartesiarraren sorkuntza ere berrikuntza handia izan zen, zeren Mendebaldeko pentsamendu moderno eta garaikidea errotik baldintzatu duen subjektuaren formulazioa eskaini baitzuen: cogito modernoa, arimaz (*res cogitans*) —naturaz gaindikoa den kontzientziak— eta materiak edo gorputzez (*res extensa*) —naturaren parte zenaz eta lege fisikoen arabera funtzionatzen zuenaz— osatutakoa.

Hala ere, historiografiaren alorrean, XVIII. mende arte ez zen sortu teologiatik guztiz banaturik garatutako historiari buruzko teoria edo diskurtsorik. Alegia, bilakaera historikoaren zentzua tradizio biblikoak baldintzatu zuen luzaro. Historia ebidentzia dokumental hutsetan oinarritzen zen ezagutza motaren eredia sortzeko itxaron behar izan zen harik eta pentsamendu ilustratuaren garapena gertatu zen arte. Humanismoak eta iraultza zientifikoak egindako ekarpenek Ilustrazioan sortutako praktika historiografikoei eragin zieten. Erdi Aroan zehar herrialde konkretuetara mugaturik zegoen denboraren ikuspuntu erlatibo eta zatikatua atzean utziz, denbora etorkizunera luzatzen zen entitate absolutu legez ulertzera igaro zen. Aro Modernoan zehar zientzietako aldaketekin lotutako denboraren kontzeptu neurgarria eta kontrolagarria agertuz joan zen, zeina infiniturantz hedatzen baitzen, denboraren ikuspegi matematizatua, alegia. Kristautasunak paradisua eternitatearen eremuan kokatu zuen bitartean —mundu terrenala apokalipsira/amaierara kondentatuz—, mundu-ikuskera berri honek, infinitua mundu materialean kokatu zuen, lege mekaniko eta matematikoen arabera funtzionatu eta azter zitekeen mundu naturalean. Honek guztiak eragin zuzena izan zuen gizakiak bere historia ulertzeko formetan. Kondenzaziora bideratuta zegoen gizadi batetik gizakia etorkizunera

begira hobekuntzarako eta aurrerapenerako posibilitate infinituen eremuaren aurrean aurkitzen zen subjektu moderno baten gisa ulertu zelako.

Horrekin batera, metodo zientifikoek eraginda, kausalitatearen legeak aldaketa historikoa zein gizarte eta gizakiaren eboluzioa ulertzeko eta azaltzeko garrantzia berreskuratu zuen eta iturriaren fidagarritasuna bermatzea beharrezkoa bilakatu zen. Testuinguru europarrean Giambattista Vicoen (1668-1744) *Principi di una scienza nuova (Zientzia berri baten oinarriak)* (1725) Italian edo Voltaireren (1694-1778) *Essai sur les moeurs (Ohiturei buruzko saiakera)* (1756) Frantzian hartzen dira iraganari eta historiari buruzko begirada modernoaren oinarrien hasieratzat. Korronte ilustratuen barnean askotariko ikuspegiak egon ziren eta, hortaz, iragana ulertzeko eta metodoak aplikatzeko era desberdinak egon ziren —Voltaire antiklerikal konbentzitua izan zen bitartean, William Robertson eskoziarra historia filosofikoa eta teologia konbinagarritzat ulertu zituen, esaterako—. Baina, oro har onar daiteke planteamendu ilustratuek, batez ere Erresuma Batuko eta Frantziako giro intelektualetan, desberdintasun nabarmena ekarri zutela Erdi Aroarekin eta Aro Moderno goiztiarrarekin. Zein izan zen aldaketarik garrantzitsuena? Hain zuzen ere, XVIII. mendeko testuinguru intelektualeko eta zientifikoko pentsalariek beren orainaldia eta gizarte-eredua, alegia, Argien Garaia, historiaren joanean momentu singular bat zelako kontzientzia bizia zeukaten (Bentley, 1997: 400). Argiei esker, hau da, arrazoian zeukan fedeari, zientziari eta teknikari esker, gizakiak bere iraganeko kateetatik askatu beharra zeukan eta historiaren zein zibilizazioaren garapenean jarraitu, teknikaren bidez mundu naturalaren eta materialaren ustiaketa eginez. Aurrerapenaren kontzeptu horrek berebiziko garrantzia izan zuen tresna hermeneutiko bilakatu zen historiaren bilakaera ulertzeko. Alde batetik, gizateriaren historiaren garapenari jainkozko botere transzendentalen mediaziorik gabeko zentzua ematen ziolako. Eta bestetik, gizadia hartu zuelako historiaren bilakaeraren subjektu immanentetzat (Bermejo eta Piedras, 1999: 40). Zentzu horretan ulertutako historia tresna teoriko eta moral garrantzitsua bilakatu zen ilustratuentzat, aurrerapenaren ideala, arrazoia, ohituren eta moralaren garapena defendatzeko erabili zelako eta oraina iragan pisutsua baino aurreratuagoa zela erakusteko.

«Zibilizazio-prozesu»ari —emozioak, ohiturak eta jarrerak kontrolatzeko, mugatzeko, moldatzeko eta fintzeko prozesuari— emandako garrantziaren ildoari jarraituz, XVIII. mendean korronte historiografiko garrantzitsu bat garatu zen, batez ere Erresuma Batuan, baina baita Europako beste estatuetan ere, Frantzian esaterako, Ilustrazioko praktika historiografikoen artean aipagarriena. Adam Smith, David Hume, William Robertson, John Millar edo Edward Emily Gibbon pentsalariek, besteak beste, garatutako korronte edo ikuspegia izan zen eta «estadioetako historia» izena jaso zuen. Egile horiek nazioen, estatuen eta gizartearen garapen politikoan, ekonomikoan, sozialean eta moralean agertu zuten interesa. Haien ustez, zibilizazio-garaira heltzeko gizarte batek, nazio batek —estatu batek, azken finean— hainbat estadio edo garai historikotatik iragan behar zuten, barbarismo eta egoera basati batetik loraldi ekonomiko eta kulturalaren egoerara

heltzeko. Zibilizazioaren eta zibilizatuaren esangurak idazleen herriei zegokien eredian oinarritutako definizioari erantzuten zion. Zentzu horretan, historialarien lana gizarteen garapen-legeak ikertzea zen nazioen zibilizazio-maila neurtu ahal izateko (Ka-May Cheng, 2012: 29-61). Egile horien interesa ez zen bakarrik mugatu egitura politikoak, diplomatikoak eta militarrek aztertzea. Zibilizazio-maila egitura sozialen, ekonomikoen, moralen eta sentimentalaren arteko konbinazio bat zen. Izan ere, horietako asko —John Millarren *From the Origin of the Distinction of Ranks (Mailen desberdintasunaren iturria)* (1771) izanik agian lanik adierazgarriena zentzu horretan— alor sentimentalaren garapenean zentratu ziren. Izan ere, aldaketa historikoaren kausak, aurrerapenaren kausak, gizakiaren eta gizarteen eremu emozionalean eta moralean bilatu ziren hein handi baten. Susma daitekeenez, gizarte eta nazio zibilizatuak zibilizatu gabeko gizarteekin konparatzen ziren eta gaitzesten zen barbarismo hura Europakoak eta Mendebaldekoak ez ziren giza komunitateei egotzen zitzairen. «Beste»aren, inzibilizatuaren, azken finean, kolonizagarriaren irudia sortzeko errekurtsio ideologiko paregabetzat ere funtzionatu zuten teoria horiek guztiek. Europako muga geografikoetan bertan ere aurkakotasun nazionalak eta belikoak adierazteko, barbarismo, inzibilizazio eta immoralismoaren salaketak gurtzatuz. Ez da kasualitatea, beraz, gizarte eta estatu zibilizatuena beti izatea historiagile horien jatorrizko herrialdea.

Amaitzeko beraz, Aro Modernoan zehar garatu ziren humanismoaren, iraultza zientifikoaren eta Ilustrazioaren garrantzia berebizikoa izan zen praktika eta teoria historiografikoentzat. Erligioaren pisua ez zen inoiz guztiz desagertu eta, berehala ikusiko dugunez, arrazoibide teologikoak zientifikoekin nahastu ziren sarri askotan. Baina historiagileentzat giza ekintza eta arrazoia bilakatu ziren aldaketa historikoaren kausa eta norabidearen gidari nagusiak. XIX. mendeko teorikoak eta historiagileak Aro Modernoan zehar arrazoian, objektibotasunean eta zientzian jarri zuten fedearen oinardekoak izan ziren.

1.2. LEOPOLD VON RANKE ETA HISTORIA MODERNOAREN JAIOTZA

Esan dugunez, XVIII. mende bukaeratik eta Aro Garaikideko zibilizazio modernoaren eraikitze-prozesuaren barne, zientziak gero eta ahalmen eta legitimitate handiagoa lortu zuen gizarteko esparru guztietan bere *egia* inposatzeko. Positibismoa izan zen zientziarekiko fede berri horren erakuslerik adierazgarrienetako bat. Benetako ezagutza bakarra zientifikoa zela sinetsirik, pentsamendu positibistarekin bat egiten zutenek zera uste zuten: metodo zientifikoa gizarteen azterketari ere aplikatu zekiokela. Planteamendu horietatik abiatuta, uste zuten natura ezagutzeko erabiltzen zen metodo zientifikoaren prozedura historia ikertzeko metodoei ere aplikatu zekiokela. Proposamen horren zilegitasuna lortze bidean, garrantzi handia izan zuen Auguste Comte (1798-1857), soziologiaren sortzailetzat eta positibismoaren sistematizatzailetzat hartzen den adituak. Gure diziplinari dagokionez, Leopold von Ranke (1795-1886) aipatu behar dugu, berak aldarrikatu zuen historialariaren lanak

metodo enpirikoari jarraitu behar ziola eta bera jotzen dugu «Historia moderno»aren aitatzat (Gunn, 2011: 21). Ludger Mess historialariak adierazten digun moduan, testuinguru horretan jaio zen historizismoa edo zientzia historiko berria: Alemanian jaio eta ondoren Europa osoan zehar «instituzionalizatu egiten den eta bere metodologia propioa duen zientziaren» sorrera-garaia izan zen (1995: 15).

Gertaera historikoa —benetakoa, frogagarria eta objektiboa— eta lehen mailako dokumentu ofizialak hartuta berreraikitzen zen hori hartu zuten historialari modernoek beren egitekoaren printzipio funtsezkoentzat. Iraganean gertatutakoa bilatzeko eta zehazteko, ezinbestean idatzizko dokumentuetara jo beharra zegoen, eta horrela hazi zen iturri paleografikoekiko interesa. Historiagintza positibistarentzat, gauzak gertatu ziren moduan erakutsi behar zituen historialariak, eta, beraz, iraganaren kontaketa horretan interpretazioak ez zuen tokirik. Azken finean, iragana berreraikitze ahaleginean ziharduen historialariak iturriak ordenatzera mugatu behar zuen bere egitekoa, dokumentuen sistematizazioa egitera, alegia. Edozein formatako injerentziak, izan filosofikoa, teorikoa, interpretaziozkoa zein iritzizkoa, historiak izan behar zuen izaera *zehatza* faltsutzea ekarriko luke. Horrela, metodo zientifikoez eta teknika objektiboez hornitua, gure diziplinak zientzia-izaera lortu zuen eta unibertsitateetan sartu zen.

Positibismoak historian izan zuen eragin hori Europako herrialdeetara iritsi zen, eta bereziki garrantzitsua izan zen, Grezia bezala, independentzia-prozesuetan edo, Italia eta Alemaniaren kasuetan bezala, batasun politikoko prozesuetan murgildurik zebiltzan herrietan. Azken bi herrialde horien kasuetan bezala, aipatutako estatus-nazioen eraikitze-prozesuetan oso garrantzitsua bihurtu zen iragan komunaren inguruko narrazio objektiboa sortzeko beharra. Izan ere, herri-izaeraren existentziaren froga bezala funtzionatu eta Estatu eraikitze zilegitasun-iturri bihurtu zen Historia. Nazioen historiaren kontaketa zientifikoa herri horietako agintarien borondate politikoen zilegitasunaren bermatzaile eztabaiaezina bilakatu zen. Beste era batera esanda, zientziaren barruan kontsideratua egoteak izaera inpartziala, objektiboa eta neutrala eman zien iraganari buruzko narrazioei, eta hori, baliagarria suertatu zitzaion bestelako ekuazio politiko bati: errealitateak helburu politiko jakinei arrazoia —eta, beraz, zilegitasuna— ematen zien. Beraz, forma ezberdina hartu bazuen ere, iraganaren kontaketa modernoak antzinatean zuen funtzio soziala betetzen jarraitu zuen nolabait. Hau da, Historiak, belaunaldiz belaunaldi egiten zen transmisioaren bidez herrien eternitatea bermatzeaz gainera, garaiko testuinguru politikoaren zerbitzura egoten jarraitu zuen.

Alemanian agertu zen historiagintza positibistaren ordezkariarik nabarmenena eta eraginkorrena: lehen aipatu dugun Leopold von Ranke, alegia. Batasun-prozesuaren testuinguruan murgilduta, germaniar historiografiak berebiziko garrantzia lortu zuen identitate kolektibo nazionala sendotzeko bidean. Zentzu horretan, nazio-eraikuntza prozesua eta diziplina historiko zientifikoaren garapena eskuz esku joan ziren. Norabide horretan aritu ziren historialariek garaiko filosofo

idealisten planteamenduetatik aldentzeko borondatea izan zuten. Adibidez, garaiko pentsalari idealisten arteko ordezkari adierazgarrienak ziren Immanuel Kanten (1724-1804) eta Georg W. Friedrich Hegelen (1770-1831) ideiei aurre egin zien aipatutako historiografia positibista alemaniar horrek. Historiaren inguruan erromantizismoak ematen zion mitifikazioa eta, bestalde, historiak teologiarekiko eta filosofiarekiko zeukan menpekotasunak abandonatu behar ziren (Mess, 1995: 15). Oro har, eta translazio automatiko eta erabatekoa izan ez zela onartuta ere, esan genezake nazionalismoaren borondateekin bat egin zuen historiografia hori bat zetorrela Berrezarkuntzaren —Antzinako Erregimena berrezartzearen aldeko mugimenduaren— ideiekin; nolabait, Ilustrazioaren garaiko jarrera kontserbadoreekin identifikatu genitzakeen jarrerekin, alegia. Azken finean, Berrezarkuntzaren mugimenduarekin bat egin zutenek garai bateko egonkortasuna galtzen zegoela sentitu zuten. Sentimendu horren arabera, iraultza liberalak —Ilustrazioaren adarrak erradikalenak— eta haien inspirazio-iturri izan ziren mugimenduaren eta aldaketaren ideiak izan ziren (edo ikusi ziren) egonkortasuna arriskuan egotearen arduradun. Izan ere, 1789. urteko Frantziako Iraultzaren ondoren Europako beste herrialde batzuetan zehar ere hedatu egin ziren erregimen monarkikoekin bukatzeko saiakerak. Garaikide batzuek iraultza liberalak ezegonkortasunarekin identifikatu zituzten, *statu quo*aren aldaketa sakon eta erabatekoa ari baitziren ekartzen. Gizarteko zenbait sektoreen artean sekulako ezinegona eragin zuen mundua ulertzeko forma berrien eskutik sortu zen aurreko erregimen politikoaren hausturak. Haien ustez, aldaketa sakonen testuinguru hark kaos absolutu batera zeraman mundua. Horrelakoa izan zen, aipatu bezala, Alemaniako batasun-prozesuaren barruan hedatuz edo gailenduz joan zen izaera kontserbadoreko ikuspuntu nazionalista. Historia zientziari zegokion jakintza bezala aldarrikatzean, datu, gertakari eta iturri konkretu eta materialetan gauzatzen zen gertakarien azaleratzea planteatzean —filosofiaren abstrakzio eta ideia unibertsalistetatik aldenduz—, gizarte-ordena eta egonkortasunaren aldarrikapen bat egiten ari zen.

Historiaren kontzepzioan eragin zuzena izan zuen joera politiko kontserbadore horren baitan kokatu behar dugu Leopold von Ranke, historiagintza modernoaren aita. Haren ustez, giza gertaeretara hurbiltzeko bi era kontrajarri zeuden: literarioa eta zientifikoa. Lehenbizikoa filosofiatik gertu zegoen eta abstrakziozko ikuspuntu bat zuen oinarri; bigarrena historikoa, objektiboa eta pasiorik gabekoa zen. Rankeren ustez, Historiak hausnarketa filosofikoetatik aldendu behar zuen, gauzen izaera unibertsalei so egin gabe, gizataldeen ekintzen baitan orokortasunak ulertzeko borondatea izan gabe eta, funtsean, fenomeno globalen ulerpena helburu izan gabe. Gauza bereziak, partikularrak, are eta ezohiko edo salbuespeneko kontsideratzen diren gertakariak ere izango lirarteke historiari berezkoak zaizkion esparruak. Historialari saxoniarraren ustez gertakari guztiak indibidualak baziren ere, ahalik eta gertaera gehien aztertuz gero, historiaren zentzu orokorra ulertzeko aukeraren bat ireki zitekeen, edo behintzat, hori «usaintzera edo susmatzera» iritsi zitekeen (Mess, 1995: 15). Beraz, historialariaren lanbidea zehazturik geratu zen Rankerekin, eta hark

formulaturiko definizio horren arabera, Historia filosofiaren joera abstraktuetatik eta espekulatiboetatik erabat aldentua eta, alderantziz, objektibitatearen eremuan kokatuko litzateke (Hernández, 2004: 53). Horren arabera, historialariaren zeregina gertakarien segida bat burutzea izango zen: erudizioa izango zen oinarritzko lan-tresna, lehen mailako dokumentuak berreraikitze historikoaren legea, eta hermeneutika horien irakurketa egiteko metodologia. Aipaturiko literaturaren prozedura ohikoetatik aldentuz, Rankeren ustez, ez zen zilegizkoa historialariak iturrien literalitatea gainditzea, ezin zitzakeen *gertakizunak* historiatik kanpoko eremuetatik ekarritako apaindurez dekoratu. Aditu saxoniarraren ustez, *errealitate* bat eta *egia* bat leudeke, eta dokumentuek —ofizialek— emango lukete horretara iristeko sarbide *zuzena*. Ikuspuntu horrek iturri idatzi eta publikoei estatus berezia eman zien, zilegitasun eta legitimitate absolutuko estatusa.

Tradizio protestanteko familia batean jaiotako saxoniarraren lanek garrantzi handia lortu zuten laster Alemaniako historia sortzeko bai eta identitate kolektibo nazionala eraikitzeko ere. Rankek XVI. eta XVII. mendeen arteko Europako historia politiko eta diplomatiko erraldoia egin zuen: 1841. urtean Prusiak «erreinuko historialari» izendatu eta hango historia nazionala osatzeko betekizuna egin zion, zeina 1848. urterako prest eduki zuen; hurrengo bi hamarkadetan Frantziari eta Ingalaterrari buruzko lanak ere eskatu zizkieten. Bere obretan oinarria izan zen dokumentu originalen bilaketa sistematikoa burutu zuen, eta, metodologia enpirista erabiliz, iraganaren berreraikuntza objektibo batean oinarritutako *gertakarien* kontaketa egin zuen. Aipaturiko lanotan erabilitako metodologia bere lehenbiziko lanean —arrakastatsuena izan eta historiagintzan aztarna sakon, eraginkor eta iraunkorra utzi duena— azaldu eta aplikatu zuen: 1824. urtean argitaratu zuen *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514 (Herri Erromatar eta Germaniarren Historia, 1494-1514)* obraz ari gara. Edukiagatik eta, agian garrantzitsuagoa dena, hitzaurrean planteatu zituen lan-metodologia irizpideengatik izan zuen hainbesteko garrantzia Rankeren aurreneko ikerketa-lan horrek. Bertan aipatu zuen historia modernoaren ardatz bihurtu zen ideietako bat:

Historiari iragana epaitzeko zeregina eman zaio, etorkizuneko egunen mesederako mundu garaikidea irakasteko zeregina. Honako saio honek ez du bere egiten holako funtzio handirik: gauzak, egiatan, gertatu ziren eran erakutsi baino ez dut helburu (Ranke, 1948: 38).

Baina, nola lor daiteke *gauzak, egiatan, gertatu ziren eran erakustea*? Zelan egin iraganeko gertakariak *egiatan gertatu ziren bezala azalarazteko*? Galdera horren erantzunean aurkituko dugu historialari alemaniarraren bigarren funtsezko ekarpena: haren ustez, lekuko zuzenak izan diren dokumentu idatzi eta publikoetara jo eta haien irakurketa zehatza egin behar du historiagileak diziplinaren oinarritzko helburua bete ahal izateko. Lehenago aipatu dugun bezala, adituaren ustetan, badago errealitate eta *egia* bat, eta ikertzaileak badu horretara *iristeko bide zuzena*, nola eta dokumentuen bidez. Errealitate horretara sarbide ematen diguten dokumentuak

izaera publikoko iturri idatziak lirateke. Horiek ziren, Rankeren ustez, errealitatearen gordailu hoberenak, benetakoena, egiazkoena, zehatzenak eta iraunkorrenak (Hernández, 2004: 54). Rankek eta haren jarraitzaileek lehen mailako iturri idatziek beren kabuz hitz egiten dutela sinisten zuten, garai baten lekuko izan diren idatziak iraganerako ate irekiak direla, alegia. Horregatik historialariaren iritziak, balorazioak eta emozioak ez dira gertaeren kontaketaekin nahastu behar, ez dute narrazioan parte hartu behar. Historialariak ez du ahotsik, alderantziz, dokumentuei beraiei utzi behar die hitz egiten. Inpartzialtasuna lortzeko, historiagileak momentuko pasioak eta interesak alboratu behar ditu eta, are gehiago, «norberaren izaera ahaztu» behar du, bere «nia ezabatu eta gauzei hitz eginarazi» behar die (Navarro 1999: 95-96). Rankek onartu zuen oso gauza zaila zela subjektibotasunetik erabat askatzea, baina, haren ustez, objektibotasuna jomugatzat edukita, historialariak arbitrariotasunean jauzteko arriskua saihestuko zuen. Zentzuren batean, objektibotasunaren ideiak kontrapisu-funtzioa izango luke. Planteamendu horien defentsaren oinarrian, Rankeren erlijiositasun-sentimendu sakonaren aztarna aurki dezakegu. Izan ere, berarentzat, ikerketa historikoaren lehen baldintza «egiarekiko maitasun purua» zen eta, beraz, historiagilearen «indar moral»aren arabera izango zen haren lanetan objektibotasunak lukeen presentzia handiagoa edo txikiagoa. Hein batean, apaizaren jardunbidearekin parekatuz, historialariak, emozioen eta pasioen erremuetatik aldentuta, eta «erabateko inpartzialtasunaren bidez, bere arreta objektuari berari, eta ez beste ezeri» eskaini behar ziola sinetsi zuen (Navarro 1999: 97). Rankeren pentsamendu erlijiosoak bestelako ondorioak ere izan zituen mundua eta denboraren joana ikusteko moduan. Saxoniarraren ustez, herri bakoitza «arnas jainkotiarretik sortua» zen eta, herriko belaunaldi bakoitza «izpiritu jainkotiarren pentsamendu bat» litzateke (Navarro, 1999: 97). Esan bezala, planteamendu horrekin lotuta, herrien historia ulertzeko denboraren ideia modernotik aldentu zela pentsa genezake. Hori ondoriozta dezakegu jarraian irakur dezakegun haren hausnarketa honetatik:

Dibinitatearen bidegabekeria bat litzateke belaunaldi oro hurrengoak hobetua izango dela eta, ondorioz, azkeneko hori etengabe hobea izango delako pentsamendua [...] nire ustez, ordea, generazio bakoitzak zuzeneko harremana dauka Jainkoarekin; generazio bakoitzaren garrantzia berorren existentzian bertan dago (Navarro, 1999: 94).

Azken finean, Rankeren proposamenaren arabera, Jaungoikoa denboratik at legoke, eta, hortaz, iraunkorra eta historizatu ezina litzateke. Pentsamendu erlijiosoan oinarritzen zen ideia hori Rankeren egitekoaren erdigunean zegoen. Gizonen, herrien eta estatuen arteko interakzioaren erdigunean, historiari zentzua ematen zion Jaungoikoa zegoen. Paradoxikoa gerta dakiguke hori, zalantza gabe. Izan ere, Ranke bera izan zen Historia imajinarioen, filosofiaren, ideia abstraktuen eta literaturaren esparruetatik «askatu» eta egiaztagarritasunaren, arrazoiaren eta objektibotasunaren eremuan kokatu zuena. Egia esan, zientzia *egiaren* iturri bezala agertzen zen neurrian, erlijioaren lehiakide zuzena zen, baina, hala ere, bi eremuen arteko banaketa ez zen erabatekoa izan ez eta bat-batekoa ere. Historia zientziaren alorrean murgildu bitartean, sinesmen eta kontaketa mitikoetatik aldentu bazen ere,

Jainkoaren ideiak toki protagonista bat mantendu zuen Rankeren historiagintzan. Badirudi saxoniarrak nolabaiteko uztartzean edo harremanean jarri zituela bi instantziak, historiaren metodologia zehaztu eta haren zeregina mugatu zuenean. Hau da, Historia iragana *gertatu zen bezala* enpirikoki ikertzen zuen zientzia bezala definitu zuen, eta gertakarien sekuentzia egitetik kanpo zeuden gainontzeko hausnarketak —gertakarien zergatia, nolakotasunaren bilaketa eta abar— zientziatik, eta, beraz, historiatic kanpo geratzen zen esparru jainkotiarrera mugatu zituen.

Rankeren lanen beste ekarpen garrantzitsu batek ikerketa-objektuarekin du zerikusia. Berarekin hasitako historizismoarekin —gertakari historikoen objektibitatearen eta gertakarien arteko harreman kausalik ezartzearen orde, haien izaera konkretu eta espezifikoaren defentsa egiten duen jarrera— lotua, subjektu historiko berri baten aldarrikapena egin zuen Rankek: izaera organikoa izango lukeen estatu-nazioarena. Haren pentsamendu erlijiosoaren eta nazionalistaren ikuspuntutik ulertutako nazioak egon ziren Rankeren obren erdigunean, eta estatu-gizon handiak, eliteak, politika diplomatikoak eta klase boteretsuak identifikatu zituen nazio horietako eta, beraz, historiaren protagonista bezala. Rankek ezagutza objektiboa eta inpartziala lortzeko metodo historiografikoa garatu zuen, baina, lehenago adierazi dugun bezala, egiatan orainaldiaren *estatu quo* politikoa eta erlijiosoa indartzeko instrumentu bilakatu zen. Zentzu horretan ez da kasualitatea Rankeren historiaren kontzepzioan Estatu elementu klabea izatea (Iggers, 1997: 26). Ezagutza zientifikoa aurrerapenerako baldintza zen, eta historia nazioen, estatuen eta gizakien aurrerapen hori ziurtatzera zetorren iraganari buruzko zientzia bilakatu zen. Logika horretan, Historia, diziplina profesionalizatu gisa, nazioen legitimaziorako ezinbesteko ezagutza bilakatu zen, ez bakarrik iraganeko handitasun nazionalak ezagutzeko, baizik eta, orainaldiari begira, jarrera politiko jakinen zilegitasuna bermatzeko eta, etorkizunera begira, nagusitasun horren garapena bermatzeko ere. Dena den, adierazi beharra dago, historizismoaren bigarren belaunaldia izan zela Rankek ezarritako oinarrien instrumentalizazio politikoa era erradikalagoan gauzatu zuena (Mess, 1995: 16).

Rankek berehala irabazi zuen onarpen soziala eta erreferentzia eta historia positibistaren ordezkari bikainena bihurtu zen Mendebaldeko historialarientzat. Haren lanak egiteko orduan erabilitako metodoek sekulako iraultza ekarri zuten eta historiagintza-eredu berri bati eman zioten hasiera, ondorengo belaunaldietako historiagileek berak hasitako bideari jarraitu ziotelako. Saxoniarrak proposatutako pausoei jarraituz, «edonolako elementu subjektiboa kanpoan uzten zuen prozesu edo metodo bat erabiliz», posible izango litzateke iragana ezagutzea (Pons, 2008: 136). Era horretara, Rankeren lanen agerpenetik historia zientziaren eremuan sartu zen eta herrien mito eta bestelako kontaketa historikoen erabateko deslegitimazioa etorri zen. Lehen mailako iturri idatzietan oinarritutako narrazioen zalantzagabeko legitimazio sendo eta irmoaren aro luzea hasi zen. Gaur egun oraindik dirauen eta garai batean nagusi izan zen errealismo objektibista batera egokitutako estiloa gailendu zen (Hernández, 2004: 53). Aurrerantzean pentsaezina izango zen

iraganaz gutxieneko zilegitasunez eta sinesgarritasunez hitz egitea, dokumentu idatzi ofizialetan oinarritutako ikerketa historikoaren emaitzak kontuan izan gabe. Horrela sartu zen Historia XX. mendean, sinesgarritasun eta ziurtasunetzko egoera indartsu batekin. Horren adierazle esanguratsua da 1900. urtean egin zen Zientzia Historikoen Nazioarteko Lehen Kongresuan egindako aldarrikapena: Historia giza zientzien *zientzia gidari* —*science maîtresse*— bezala aurkeztu zuten. Garapena, zientzia eta positibismoa fede berri bezala nagusitu ziren testuinguru horretan «metodo zientifiko»aren handitasuna aldarrikatu egin zen, historiarentzat ere bai. Historia iragana aztertzeo gaitasuna zuen zientzia izateaz gain, etorkizun egonkorra kontrolatzeko edo bermatzeko ahalmena ere bazuen: politikari ideala historialari perfektua izango zen (Carreras, 2002: 14). Izan ere, ikusi dugunez, XIX. mendean zehar gertatu zen historiaren instituzionalizazio-prozesuak bere alderdi ideologiko eta instrumentala izan zuen —nagusiki Alemaniako kasuan— (Iggers, 1997: 23-31).

Idea horiek nabarmenki gailendu baziren ere, ez dugu XX. mendera arte itxaron behar positibismoari egindako kritikak ikusteko. Garaikide batzuek ere zalantzan jarri zituzten planteamendu horiek, historiagintzak eta natur zientziek ezin zituztela ikerketa-metodo berberak erabili arrazoituz eta zientzia eta metafisika bereizi beharra aldarrikatuz. Hala ere, pasa den mendeko erdialdera arte itxaron beharko zen azaldu ditugun historia modernoaren fundamentuak zalantza sakoneko egoeran jar zitezten. Rankeren garaikideak izan ziren Friedrich Engelsek eta Karl Marxek ere saxoniarraren metafisika eta zientziak uztartu zituzten, era, hori bai, erradikalki diferente batean oraintxe ikusiko dugunez.

1.3. KARL MARX ETA MATERIALISMO HISTORIKOA

Jakina denez, Friedrich Engelsek (1820-1895) eta, batez ere, Karl Marxek (1818-1883) idatzitako lanetan jasotzen dira gerora materialismo historikoa deitu izan denaren oinarri teorikoak. Materialismo historikoa aldaketa soziala eta mundua ulertzeko eragin handia izango zuen corpus teoriko berritzailea izan zen. Engelsek 1850ean argitaratutako *Der deutsche Bauernkrieg* (*Nekazari gerra Alemanian*) liburuaz aparte aipatutako bi autoreek historia-liburu bezala ulertzen den obrarik idatzi ez bazuten ere, haien lanak erreferentzia eta zentzu historikoz josita daude. Gainera, euren obra teorikoetan kontzeptu edo kategoria ugariri azalpen historikoak emateko baliagarritasuna eman zieten, hala nola «produkzio-indarra», «produkzio-harremanak», «klase-borroka» eta «azpiegitura eta gainegitura» kategoriei. Gizartearen iragana, baita oraina eta etorkizuna ere, ulertzeko modu berri eta iraultzaile bat proposatzea eta ikerketa historikoan aplikatzeko marko analitiko zabal bat eskaintzea izan ziren, besteak beste, bi autore horiek utzitako ondarerik esanguratsuen. Gerora izan duten eraginarekin alderatuta, XIX. mendearen bigarren erdialdean bi autore horien ikuspuntu teorikoak irismen txikia izan zuen ikerketa historikoetan. XX. mendean iraultza boltxebikearen garaipenaren ondorioz haien lanek eragin handiagoa lortuko zuten. Ikusiko dugun bezala, eragin hori, besteak beste,

iragana aztertzeko orduan marxismoaren corpus teorikoan oinarrituko diren korrante edo eskolen sorreran gauzatuko da. Denboran zehar marxismoaren paradigma teorikoak aldaketak jasan ditu eta, ondorioz, aldaketa soziala azaltzerakoan korrante edo adar batzuek beste batzuek baino pisu handiagoa emango diote ekonomiari. Hala ere, bakoitzak dituen berezitasunak garrantzitsuak direla ahaztu gabe, historiaren ikuspuntu marxistaren barruan kokatzen diren lanek beren ikerketen erdigunean izan zituzten zenbait arazo edo gai, hala nola industria-iraultza eta industrializazioa, feudalismotik gizarte industrialera doan trantsizioa, langile-klasearen *sorrera* edo *formakuntza* eta langile-mugimendua. Akademian ez ezik, Marxen ideiek XX. mendeko gizarteek munduaren inguruan zuten ikusmoldean ere berebiziko eragina izan zuten, batez ere, mundua aldatzeko bidea erakusten zutelako.

Zalantzarik gabe, bizi izan zituzten aldaketa sakonek inspiraturik garatu zuten Marxek eta Engelsek errealitate soziala eta historia ulertzeko jorratutako ikuspegi teorikoa. Horrela, historiografian luzaroan sekulako eragina izan duen materialismo historikoaren sorreran berebiziko garrantzia izan zuten XIX. mendeko testuinguru sozioekonomikoak eta teorikoak, hau da, modernitatearen ikur izango ziren industrializazioak eta kapitalismoak batetik, eta zientziaren ideiak, bestetik.

Bi autoreek Europaren industrializazioaren eta liberalismo ekonomikoaren garapenaren testuinguruan idatzi zituzten euren obrak, gizartearen esparru desberdinetan ordena burges-kapitalista finkatzen ari zen garaian, alegia. Aipatutako liberalismo ekonomiko klasikoak harreman estua izan zuen Ilustrazioarekin garatu ziren indibiduoaren zentralitatearen eta askatasunaren ideiekin. Iraultza liberalekin gailendu zen askatasun indibidualaren ideia ekonomiari ere aplikatu zitzaion. Alor horretan ere liberalismoaren askatasunaren kontzeptua jaun eta jabe zen eta, horrela, merkatuari erabateko askatasuna eman behar zitzaion, inolako mugarik jarri gabe, izan ere, ekonomiak lege naturalen (eskaintza eta eskariaren legea) arabera funtzionatu behar zuen. Merkatuan parte hartzen zuten faktore guztietara aplikagarria zen askatasunaren kontzeptu hori, eta zentzu horretan, soldatak ere, merkantzia soilak kontsideratuak ziren neurrian, lege horren menpe zeuden. Liberalismoaren oinarriak ekonomian aplikatzean, herrialdeen panorama produktiboa errotik aldatzen hasi zen. Aldaketa horrek ondorio sozial garrantzitsuak izan zituen, eta klase-gizartearen sorreraren testuinguru horretan erabateko gehiegikeriak egin ziren: erabateko askatasunaren izenean, burgesiak egundoko irabaziak egin zituen bitartean, langileriaren egoerak izugarri egin zuen okerrera. Langileen lan-egoera tamalgarriaren aurrean ugazaben borondatea gailendu zen, eta lege naturalen justifikazioaren izenean, langileen eskubideak umezurtz geratu ziren. Mugarik jartzen ez zitzaion kapitalismo horrek eragiten eta sustatzen zuen langileen egoera lazgarriak kezka sortu zituen zenbait autore garaikideren artean. Hain zuzen ere, Marxen eta Engelsen ekarpenen aurretik, XIX. mendearen bigarren erdialdean nagusituko zen liberalismo ekonomiko klasikoaren aurrean, eredu alternatiboak proposatu zituzten joera goiztiarrak ere egon ziren, esaterako ludismoa, kartismoa edota hausnarketa teoriko handiagoa zuen sozialismo utopikoa. Marxismoa

sozialismo utopikoaren proposamen teoriko erreformistetatik eta idealetatik aldendu zen. Marxek garaikideak zituen aipatutako jendarte-aldaketa sakon horiek ikuspuntu kritiko batetik jorratu zituen bere idazkietan. Hain zuzen ere, materialismo historikoa kapitalismoari eta burgesiaren nagusitasunari egindako kritika erradikala izan zen. Bestalde, aipatzekoa da ere Marxek eta Engelsek garatutako historiaren kontzeptua ordura arte burgesiak garatutakoarekiko haustura bat izan zela (Pagès, 1983: 173). Gizarte modernoaren sorrerarekin, merkatuko indarren liberalizazioarekin eta fabrika-industriaren garapen bizkorrarekin sortu zen testuinguru horretan zabaldu zen errealitate soziala ekonomiak eta teknologiak determinatzen zutelako ideia, zeren merkatuaren askatasun hura langileen bizi-baldintza penagarrien arduradun zuzentzat hartzen baitzen (Bilbao, 1997: 35). Marxismoak, hain zuzen ere, ideia horretatik edan zuen. Baina Marx eta Engels ez ziren mugatu garaiko politika ekonomikoaren kritika garatzera. Haien lanetako proposamenak eta hausnarketak alor teorikoa gainditu zuten, borondate politiko eta iraultzaile nabarmena zutelarik. Hala, aipatutako autoreek ekintzarako deia ere egin zuten. Ideia horren adierazlerik esanguratsuena 1848an kaleratutako *Manifest der Kommunistischen Partei (Alderdi Komunistaren Manifestua)* liburuxkan egindako «Herrialde guztietako proletarioak, elkar zaitzete!» ekintzarako deia dugu, XX. mendeko belaunaldi desberdinetako langileen borrokaren lema bihurtu zen deia, alegia.

Bestalde, modernitatean indarrean zegoen zientziarekiko mirespena ere marxismoaren ezaugarrietako bat izango zen. Aurretik ikusi dugun bezala, garai horretan zientzia naturalen eta gizarte-zientzien oinarrien arteko muga lausoa zen eta gizarte-zientzien barruan zeuden diziplinetan lan egiten zuten autoreek zientzia naturalen izaera hartzeko joera egon zen (Bilbao, 1997: 45). Hala, Marx eta Engels beren garaian nagusi ziren ideiez hornitu ziren euren obrak idazterakoan. Hain zuzen ere, zientziaren eta progresoaren, Auguste Comteren ikuspuntu positibistaren eta Charles Darwinen eboluzioaren inguruko ideiez baliatu ziren. Zentzu horretan, Marxen pentsamenduan «klase-borroka eboluzioari eta zientziak gidatutako Progresoari lotu zitzaion» (Etxebarria, 2015: 145). Rankeren jarreraren kontrako norabidean, Marxek zientzia eta filosofia uztartu zituen, zientzia giza ekintzen ebaluazioari aplikatuz. Hau da, Marxek historiaren eta zientziaren arteko harremanarekin kezkatutik, giza historiaren nondik norakoak ahalbidetu edota eragin zuten lege unibertsalak bilatu nahi zituen. Nagusitasuna lortze aldera, garaiko korrante sozialisten arteko lehia zientziaren eremuan eman zen. Horrela, orduko ekonomialari desberdinen antzera, Marxek bere burua zientifikotzat zuen eta 1867an kaleratutako *Das Kapital (Kapitala)* liburuaren lehen liburukian adierazi zuen bezala, bere helburua, zientzialari bezala, ekoizpen kapitalistaren lege naturalak ikertzea zen, behar sendoz jarduten eta ezartzen diren legeak, alegia. Horrela, Marxek sozialismoari izaera edo oinarri zientifikoa eman nahi izan zion eta Engelsekin batera garatu zuen materialismo historikoaren teoria aldaketa historikoa azaltzeko modu zientifiko gisa ulertu zuen. Marxek eta Engelsek garatutako sozialismo zientifikoa, hau da, munduari begiratzeko teoria filosofikoa zientziarekin uztartzen zuena eta

sozialismo utopikoari kontrajartzen zitzaiona, behaketa eta ikerketa enpirikoan (ez sozialismo utopikoa bezala, filosofia espekulatiboan) eta materialismo dialektikoan oinarrituko litzateke.

Modernitatean ezagutza metatze-prozesu bat bezala ulertzen zen, jendarteak aurrera egitea eragiten zuen jakintzaren pilaketa bezala (Gunn, 2011: 136). Aurrerago ikusiko dugunez, Jean-François Lyotard eta Jürgen Habermas filosofoek modernitatearen eta postmodernitatearen inguruan izandako eztabaidan, biek ala biek adierazi zuten modernitatea ezagutzarekin eta, zehatzago, arrazoiarekin, objektibitatearekin eta progresoarekin lotzen zela. Marxek ere ideia horietatik edan zuen. Zentzu horretan, renaniarraren aburuz, ezagutza zientifikoa progresiboa zen, hau da, pilatu egiten zen, eta ezagutza-pilaketa horrek gizarteak aurrera egitea ahalbidetzen zuen. Hori horrela, esan dezakegu marxismoak bete-betean egin zuela modernitatearen progresuaren ideiarekin. Aurrerapenaren ideia horrek jendarteak etorkizun oparo batera iritsiko zelako promesa eskaintzen zuen, aurrera egiten ari zelako ilusioa inplikatzan zuelarik. Eta ideia hori da, hain zuzen ere, *Manifestuan* jasotzen den lelo ezagun baten —eta historia garaikidean eragin handia izan duen— oinarrian dagoena. Era honetara agertzen da laburbildurik Marxen eta Engelsen testu ezagun hartan: «Proletarioek beren kateak baizik ez dituzte galtzeko. Mundu bat dute irabazteko» (2004: 270). Hobekuntza teknikoei eta zientifikoei esker gizartean emandako aldaketekin jendarteak perfekzio sozialaren bidean zihola uste zen. Ikuspuntu horrek hainbat interpretazio izan zituen: esaterako, arrazaren perfekzioaren ikuspuntu batetik, perfekzio-estadorik gorenak gizon burges zuriaren menperatze mundiala ekarriko luke. Marxismoarentzat, ordea, perfekzio sozial hori klaserik gabeko gizartearen finkapenarekin, hau da, komunismoarekin lotuko litzateke. Beraz, diogunaren harira, XIX. mendean zehar, korrante positibistarekin paraleloan, autoreek, gaur egun euren garaiko *alemaniar* filosofia izendatzen denaren kritikatik abiatuz, ustez zientzian oinarritzen zen historia ulertzeko marko teoriko berri bat garatu zuten. Haien lanek, jarraian ikusiko dugun bezala, historiaren kontzepzio materialista zuten oinarritzat.

Bada, nola ulertzen zituzten mundua eta historia Marxek eta Engelsek? Hegelen eta Feuerbachen ideiek eragin handia izan zuten Marxengan eta Engelsengan eta, izan ere, bi autore horietan oinarritu ziren beren materialismo dialektikoa garatzeko orduan. Marxek bere egin zuen mugimenduan oinarritzen zen Hegelen dialektika. Dialektikak gertakariak, euren baitan, kontraesana daramatela defendatzen du, eta Marxen aburuz, kontraesan hori da, hain zuzen, aldaketa historikoaren eragilea. Garaikidea zen Rankek hasiera eman zion historiagintzak gertakari partikularretan jartzen zuen arretari, orokortasunarekin loturik egin gabe. Orduan nagusi zen ikuspuntu horren kontra, Marxen lan teorikoen ekarpenetako bat historiaren izaera dinamikoa, dialektikoa, gatazkatsua, azpimarratzea izan zen. Bestalde, 1845ean idatzitako *Thesen über Feuerbach* (*Feuerbach* buruzko *Tesiak*) obran aditzera eman zuen bezala, ordura arte, filosofia mundua interpretatzera edo ulertzera mugatu zen, baina, Marxen aburuz, diziplina horren helburuak mundua eraldatzea izan beharko

luke. Marxek eta Engelsek historiaren ikusmolde materialista bezala ezagutzen diren ideiak garatu zituzten 1846an *Die deutsche Ideologie (Ideologia Alemaniarra)* liburuan. Bertan, Hegelen planteamenduetatik aldenduz, bilakaera historikoa mundu materialarekin lotu zuten, hau da, garapen ekonomikoarekin, produkzio-moduen eraldaketekin eta ondorioz gizartean sortzen den klase desberdinen banaketarekin eta klaseen arteko borrokarekin. Haien inspirazio-iturri garrantzitsua izan zen Hegelen arabera, historia ideien eta adimenaren bidez garatzen zen, gizakiok munduarekiko eta geurekiko kontzientzia areagotzen zihoan heinean. Hala, pentsalari horren aburuz ideiek, pentsamenduek eta kontzeptuek gizakia, haren baldintza materialak eta haren bizitza erreala sortzen, determinatzen eta menderatzen zituzten. Ekuazio edo baieztapen hura irauli zuten Marxek eta Engelsek: «Kontzientziak ez du bizitza determinatzen, baizik bizitzak determinatzen du kontzientzia» (Marx, 2004: 183). Marxek gizateriaren historia mundu materialarekin, ekonomiarekin eta lanarekin harremanean ulertuz, oinarrizko ekintza historikoa bizitza materialaren ekoizpena zela argudiatu zuen, hau da, indibiduen beharrak asetzea ahalbidetzen duten bitartekoen ekoizpena. Izan ere, haren aburuz, lanak egiten gaitu gizaki, norbanakook lan egiteko dugun gaitasunak bereizten baikaitu animaliangandik. Errealitate materialak indibiduoak, gizartea, baldintzatzen dituelako ideiak sekulako eragina izan du, eta oraindik ere badu, historiagintzan. Are gehiago, ideia hori, Rankeren objektibitatearen ideiarekin batera, XX. mendeko korrante historiografiko askoren muinean egon da.

Aipatutako *Alderdi Komunistaren Manifestua* agiri ezagunean ere, ideia hori azpimarratzen da. Jatorrian 1847an eraturako Liga Komunistaren manifestu fundatzailea izan zen liburuxka horretan esaten da produkzio-moduak gizarte bateko bizitza politikoa eta soziala itxuratzen dituela. Hau da, produkzio-moduak gizarteko gainontzeko jarduerak baldintzatzen dituela, hala nola politikoak, judizialak, kulturalak, erlijiosoak eta ideologikoak. Hori azaltzeko, eraikinaren metaforaren bitartez produkzioaren (azpiegitura) eta politikaren, ideien eta Estatuaren (gainegituraren) arteko harremana deskribatu zuten. Autoreen aburuz, gizarte baten azpiegitura oinarrizkoa izango litzateke eta gizartearen gainegitura determinatuko luke. Hala, materialismo historikoak analisi soziala egitean lehentasuna aitortzen zion egitura ekonomikoari, baldintzatzen zituelako gainegitura osatzen zuten gainontzeko elementuak (politika, legeak, kontzientziaren eta sinesmen sozialen garapena, etab.). *Manifestuak*, langileen alderdi politikoak eta elkarteak ugaritzen joan ziren heinean, egonezina sortuko zuen, batez ere, agintarien artean, *mehatxu gorriaren* beldur baitziren. Lan horretan planteatutako kausalitate historikoa ulertzeko aipatutako modu berritzaile hark, hots, gizarte-egituraren eta aldaketa sozialaren inguruko ikuspuntu eta azalpen-ereduak, gerora, eragin handia izango zuen historiografian. Baina historiografian ez ezeik, historian ere oihartzun handienetakoa izan duen agiri politiko horren eragina XX. mendeko mundu osoko alor politiko, ekonomiko eta sozialean nabaritu zen, eta, *Manifestu Komunistaren* ideietan inspiratuta, erregimen komunista ugari aldarrikatu ziren.

Bestalde, Marxen aburuz, produkzio-bideen eta produkzio-harremanen arteko kontraesanak bultzatzen zuen historiaren garapena. Hau da, kontraesana eutsiezina zenean, produkzio-modua iraultzaren ondorioz aldatzen zen. Produkzio-indarren eta produkzio-harremanen izaeren arabera produkzio-modu desberdinak sortuko dira. Historian zehar, bata bestearen ondoren eta halabeharrez, lau produkzio-modu egon zirela baieztatu zuen: komunala edo primitiboa, esklabista, feudala eta kapitalista. Horrela, Marxek eta Engelsek jendartearen historia halabeharrez bata bestearen ondoren zetozen etapa desberdinen ezarpen gisa deskribatu zuten. Iraganeko aldi desberdin guztietan eta bakoitzean, beraz, bi klase sozial antagonikoen arteko gatazkatik, aldi oro, produkzio-modu berri bat sortzen zela argudiatu zuten. Hau da, garai bakoitzeko produkzio-moduak, bera suntsituko zuen klase soziala zuen bere baitan (ikuspuntu dialektikoa da hau: tesia, antitesia, sintesia). Marxen aburuz, produkzio-indarren garapenak oreka eza eta gatazka eragiten ditu gizartean. Gizarte-iraultzako etapa bat zabalduko litzateke orduan, klase-borrokaren bitartez produkzio-modu berri bat ezarri arte. Horrela, aldaketa soziala, eta beraz historia, klase-borrokaren ideian oinarritu zuten: «Orain arteko gizartearen historia klase-borroken historia da» (Marx eta Engels, 2013: 51). Aldaketa soziala nola gertatzen den azaltzen duen eskema hori kapitalismoari aplikatu zioten. *Kapitala* obran produkzio-modu kapitalista sakonki aztertu zuen Marxek. Produkzio-modu horretan funtzio ekonomiko propioak zituzten bi klase antagoniko zeudela argudiatu zuen: burgesia eta proletarioa. Burgesia nagusitasuna zuen klasea izango litzateke, produkzio-bideen jabego pribatua haien esku egongo litzateke eta soldata pean zituen langileen lanetik eratorritako ekoizpenak merkatuan zuen gainbalioa bereganatzen zuen. Proletarioek, aldiz, klase menderatua osatzen zuten, produkzio-bideen jabegorik ez zuena eta, hortaz, soldata baten truke lan egitera behartua zegoena, soldata ekoiztutako produktuak merkatuan zuen balioa baino baxuagoa izango litzateke. Burgesiak langilearen lanaren zati bat —gainbalioa— lapurtuz aberasten zela argudiatu zuen. Beraz, ideia horri jarraituz, bi klase horien arteko harremana esplotazioan oinarrituta zegoela adierazi zuen Marxek, eta talde bakoitzaren interes kontrajarriak izango liriteke aipatu dugun klase-borrokaren oinarria.

Iraultza egiteko baldintza subjektibo nagusia proletariotzak bere klase-interesak bere egitea da, hau da, klase-kontzientzia hartzea. Izate soziala da, hots, existentzia-baldintza materialak dira kontzientzia hura determinatuko dutenak. Baina, Marxek zioen langile guztiak ez zirela beren klase egoeraren jakitun eta, hala, bi langile mota bereizi zituen: alde batetik jakitunak, hots, euren klase-interesak ezagutzen eta defendatzen zituztenak, eta, bestalde, euren existentzia-baldintza materialak ezagutzen ez zituztenak, alienatuta zeudenak, alegia. Azken horiek «kontzientzia faltua» zutela adierazi zuen. Garaikidea zuen produkzio-forman ere, kapitalismoan, iraultzarako etapa bat zabaltzen ari zela iragarri zuen. Kapitalismoa garatzen zihoan heinean langile kopurua ere handitzen ari zen, eta horien guztien batasunetik sortuko zen borrokaren ondorioz, eta gainontzeko aldi historikoetan gertatu bezala —besteak beste, aipatutako Hegelen ideietan inspiraturik eta kapitalismoaren

barne-kontraesanetatik abiatuz—, halabeharrezko burgesiaren eta kapitalismoaren suntsipena eta sozialismoaren garaipena gertatuko zela iragarri zuten (Marx eta Engels, 2004: 251). Hortaz, sozialismoaren garaipena langile-klasearen botere iraultzailearen jardunaren eskutik ezarriko zen. Klaserik gabeko gizartea, komunismoa, ezartzea zen helburua, gizateria esplotaziotik eta zapalkuntzatik askatuko zuen produkzio-modua, alegia. Arestian aipatu bezala, modernitatean zientziak, halabeharrez, aurrerabidea zekarrela zirudien, eta aurrerabideak esanahi positiboa zuen. Ikus daitekeen moduan, marxismoa Ilustrazioaren barruan sortutako filosofia baikorra izan zen, etorkizun hobe agindu baitzuen (Bilbao, 1997: 46). Hori guztia dela-eta, hainbat autorek materialismo historikoa teleologikoa dela esan ohi dute.